

УДК 39. 615.89 (477.85)

ІСТОРИКО-ЕТНОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ НАРОДНОЇ МЕДИЦИНИ В КАЛЕНДАРНІЙ ОБРЯДОВOSTІ УКРАЇНЦІВ БУКОВИНИ

В статті досліджено праці українських, австрійських, румунських вчених від другої половини ХІХ – до початку ХХІ ст. стосовно їх внеску в вивчення календарної обрядовості Буковини в контексті народної медицини. Зокрема, показано внесок українських і австрійських істориків в дослідження календарної обрядовості українців Буковини кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Ключові слова: *свята, вітчизняні дослідники, праці, народна медицина, хвороби, етнографи, календарні обряди.*

Буковинський край як історико-географічний регіон України з певною етнографічною специфікою становить своєрідну перехідну зону між Поділлям, Покуттям, Гуцульщиною та сусіднім східнороманським етнічним масивом. Особливості геополітичного розташування краю як зони етнокультурних контактів давньоукраїнського та східнороманського населення, тривале перебування цієї території у складі Київської держави, Галицько-Волинської Русі, Молдавського князівства, Австрійської імперії та Румунського королівства справили певний вплив на історичний розвиток Буковини, етнічний склад її населення, традиційну культуру місцевих жителів.

Важливою складовою традиційної культури української етнічної спільноти на Буковині були народні медичні знання, під якими розуміють комплекс лікувальних прийомів та засобів, які виникли в середовищі знаючих людей і передавалися усно з покоління у покоління.

Помітна позитивна робота у напрямку дослідження народних медичних знань українців знайшла відображення в працях вітчизняних дослідників. Це були етнографічні праці авторів ХІХ століття які лише фрагментарно торкалися питання народної медицини українців. Зокрема, це стосується праці Гринченка Б. Д. “Етнографічні матеріали, зібрані в Чернігівській і сусідніх з нею губерніях” [7, 1895], яка була видана в Чернігові у 1895-1897 рр. [7, 1897]. В даній праці автором були зібрані та

опубліковані різноманітні розповіді, казки, загадки, прикмети та забобони, а окремим третім розділом у першому та другому томах під назвою “Знахарство, замовляння і інше”, наводяться різні заборони, які стосуються лікування найрізноманітніших хвороб. Цікавими для даної роботи є також відомості вміщені у даній праці шостим розділом, в якому йдеться про вірування та розповіді, про людей з надприродною силою, це зокрема відьми, ворожки та інші носії езотеричних знань.

Не менш цікавою є праця М. Дікарева[12], яка стосується народного календаря українців. Серед описів різних свят календарного циклу зустрічаються оказіональні вказівки на різні заборони та зауваження щодо здоров'я людини, а також простежується зв'язок народної медицини з межовими святами.

Різні публікації медичного характеру вміщують праці Змеєва Л. Ф. “Руські лічильники...”[14] та “Лікарський збірник” під редакцією Євгена Озаркевича [28]. Зокрема, в даних публікаціях вміщені збірники, відомі під назвою “Вертогради”, які є свого роду медичні енциклопедії. Поряд з ботанічними описами різних рослин, мінералів і тварин, в “Вертоградах” наводилась також велика кількість рецептів для лікування всіх тоді відомих хвороб, причому в рецептах вказувались рослини, мінерали та тваринні продукти саме як засоби терапії.

Більш детальне дослідження народної медицини українців вміщено в праці “Збірник матеріалів з малоруського фольклору” [36], яка була опублікована в Чернігові у 1902 році. Дані матеріали були зібрані А. Н. Малинкою, дійсним членом імператорського товариства любителів природознавства, антропології та етнографії при Московському університеті. В даній роботі, серед багаточисельного етнографічного матеріалу вміщені дані про різні замовляння та народну медицину українців.

Спеціальне дослідження по народній медицині було опубліковано у Львові у 1905 р. В. Доманицьким [11] в збірці “Матеріали до українсько-руської етнології”. В даній роботі автор наводить різні причини виникнення хвороб, подає різноманітні характеристики народних цілителів, вказує на різні рецепти лікування та дає опис багатьох замовлянь.

В контексті календарних звичаїв і повір'їв та обрядів сімейного циклу розглядав деякі профілактичні та лікувальні засоби українців на Волині та Наддніпрянської України. І. Беньковський у праці “Звичаї і повір'я присвячені Великодню” [1] наводить звичаї очисного купання у річці до схід сонця в “Чистий четвер”. Також про полегшення смерті за допомогою Страсної свічки, вживання воску цієї свічки як засобу проти лихоманки та застосування українцями ліків тваринного походження, таких як ячна шкорлупа. Про звичаї і обряди що стосуються Спасу та місце народної медицини в контексті даного свята йдеться у праці “Народні звичаї та обряди присвячені Спасу” [1], яка була опублікована 1895 р. в “Київській старині”. В даній роботі чільне місце відведено народному лікуванню. Зокрема, вказується на використання, з лікувальною метою, протягом року свяченого меду, фруктів, зілля та говориться про способи їх застосування при певних захворюваннях. Інша публікація І. Беньковського “Повір'я і обряди родин і хрестин” [1] містить вказівки на застосування народної медицини в родильній обрядовості.

Народна медицина в контексті сімейно-побутової обрядовості простежується в матеріалах зібраних З. Кузелею і опублікованих у 1906 р. у Львові і “Матеріалах до українсько-руської етнології” у двох томах [10]. В даних публікаціях автор подає багато відомостей пов'язаних з заборонами та застереженнями під час вагітності, про запобігання та переривання вагітності, роди, купіль, дитячі хвороби та про роль баб-повитух в родильній обрядовості.

Нажаль, менш вивченими є традиції народного лікування в буковинському краї, який служить своєрідною етноконтактною зоною української, румунської та молдавської етнічних спільнот. В різний час цієї проблеми оказіонального торкалися буковинські дослідники.

Середина ХІХ та початок ХХ ст., коли Буковина входила до складу Австро-Угорщини, збір етнографічних матеріалів та їх аналіз проводився з описово-пізнавальною метою. Лише поодинокими є випадки, коли дослідники прагнули розібратись у питаннях коренів певних етнографічних явищ, зв'язували їх з соціально-економічними факторами певного історичного етапу [20, 2000, с. 35]. Це ж саме стосується і дослідження народної медицини в цей час на Буковині.

Одним з перших дослідників – представників буковинських етнографів, був Григорій Купчанко [22], який ще з студентських років почав займатися збиранням етнографічних матеріалів. В його публікаціях знаходимо фрагментарні згадки, які стосуються традиційного лікування на Буковині. Г. Купчанко записав чимало замовлянь у надпрутських селах Буковини. Це, зокрема, примівки від “уроків”, проти золотухи (“на жовни”), “на болячку”, від “уровища”, пухлини на шиї (“від душі”), проти рожі (“на бешегу”), “на більмо”, проти шлункового корча (“на сонці”), “на плакси”, “коли вкусить гадина” [22, 1875, с. 101-108.].

Дещо відрізнявся своїми ідеологічними переконаннями австрійський буковинський етнограф кінця ХІХ ст. Раймунд Фрідріх Кайндль [45], який у 1893 р. після захисту докторської дисертації став доцентом, а потім професором Чернівецького університету. Р. Ф. Кайндль майже щорічно проводив кількомісячні дослідницькі експедиції у різні етнографічні зони Буковини (Прутсько-Дністровське межиріччя, передгір'я, Гуцульщину) [46]. В його публікаціях знаходимо відомості про стан медицини на Буковині у ХІХ ст. У 2000 році була перевидана його праця “Гуцули”, де розділом “Цілительство” подані численні домашні лікувальні засоби [44].

Цінні відомості про носіїв знахарського жанру, про етіологію хвороб, багато примівок і замовлянь на Буковині були зібрані етнографом з Платої В. Козарищуком [19], які були опубліковані в газеті “Буковински Вѣдомости” за 1896 рік. Дана газета була друкованим органом політичного товариства “Народна рада” в Чернівцях. За твердженням того ж В. Козарищука, “сільські знахарі відпровадили вже немало жертв на той світ своїми отруйними напоями і отруйними рослинами. Так лікують знахарі чоловіку наш простий народ і лише одні примівники зі своїми нашіптуваннями менше шкодять” [19. 1889, с. 729-744]. Сам же він в своїй публікації за 1890 рік в “Буковинських Вѣдомостях” критикує знахарів-брехунів (тобто фальшивих знахарів), які нищать в багатьох буковинських родинах “домашній мир та родинний рай” [19. 1890, с. 3-4]. Характеризуючи цей жанр традиційної магії В. Козарищук цілком слушно відзначив, що “примівки складають в середовищі простого народу свого роду культ, містять в собі багато цікавого для науки матеріалу. Але записати примівки дуже важко” [19. 1890, с. 1], бо носії традиції покривають їх великою таємницею. Тим не меш, дослідникам ХІХ ст., в

різних місцевостях Буковини цілу низку давніх примовлянь. Серед них варто згадати замовляння від холери, болів у шлунку, кровотечі, гикавки та ін.

Чимало примовлянь, зокрема тексти примовлянь від болю, спазмів шлунку та страху, зібрав О. Манастирський [48, с. 228-274]. В його праці є також данні про традиційне лікування у зв'язку з народженням дитини, чарівництво, ліки, знахарство та про ворожок у русинів Буковини. За словами О. Манастирського, наприкінці ХІХ ст. найбільшою популярністю і успіхом в буковинському краї користувалися дві ворожки. Одна з них жила у Борівцях Кіцманського повіту, а друга – в селі Чортория (Сторожинецький повіт) [48, с.265]. Певний інтерес для даної роботи представляє також стаття О. Манастирського “На Великдень” [25, с. 3-4], опублікована в 1895 р. в газеті “Буковински Вѣдомости”, в якій зустрічаються оказіональні вказівки на народну медицину в контексті свята Великодня. За словами О. Н. Пипіна, сам О. Манастирський та його праця “має найближче відношення до етнографії, а саме включає опис побуту та народних вірувань на півночі Буковини” [32, с. 419].

Чимало матеріалів стосовано народної медицини в зв'язку з календарною та сімейною обрядовістю буковинців, різні забобони які стосуються профілактики захворювань та про стан здоров'я населення Буковини зустрічаємо у Людвіга Адольфа Сімігіновича [49]. Його праця “Die Volkergruppen der Bukowina” вміщує етнографічний опис звичаїв та обрядів малорусів, румунів та гуцулів Буковини, зокрема весільні звичаї, обряди поховання у буковинців, опис різних християнських свят. Щодо традиційного лікування в праці даного дослідника, то вона досить часто подає різні відомості зі вказаної теми. Це, зокрема, про ставлення буковинського населення до народних цілителів (баб-ворожок, відьом, мош), наводяться різного роду закликання при різноманітних хворобах та про способи та час їх застосування; наводиться рецепт, як відвернути жінку від заняття відьомською справою; про людей, які володіють “мистецтвом” лікування та про різноманітні зілля, де і коли його збирають.

Серед румунських дослідників, які займались етнографічним вивченням буковинського краю у ХІХ ст. і у яких знаходимо вказівки на традиційне лікування буковинців і румунів, слід відзначити Димитрія

Дана [43]. За словами буковинських дослідників сучасного періоду С. Пивоварова та М. Чучко, Д. Дан є показовим прикладом такого дослідника, який зробив політичний внесок у вивчення традиційних культур різних етносів Буковини [37]. З кінця серпня 1880 р. по жовтень 1881 р. він – священик в парафії Магала, пізніше в Южинці, а з грудня 1890 р. по квітень 1896 р. – парохом у Лужанах. В цей період він публікує в різних часописах чисельні розвідки з етнографії Буковини. 1895 р. в газеті “Буковински Вѣдомости” він опублікував добірку зібраних ним “Буковинско-руски народни пословиць” [43, с. 41-42].

З-поміж значної творчої спадщини Д. Дана на особливу увагу заслуговує праця “Рутени на Буковині”, яка вийшла 1912 р. Це етнографічне дослідження становить значний інтерес насамперед вміщеним у ньому фактичним матеріалом, який автор зібрав серед буковинських руснаків Пруто-Дністровського межиріччя. В окремому розділі розглянуто народну медицину місцевих українців, а саме: про розповсюджені на той час на Буковині хвороби, про переважне звернення буковинців до народних лікарів (знахарів), про найрозповсюдженіші методи лікування на Буковині з вказівкою на рецепти різних народних ліків, про різні засоби запобігання хвороби та лікування наврочень [43, с. 40-42]. Творча спадщина Д. Дана і до сьогодні залишається цінним джерелом з вивчення старожитностей краю, а його ім’я назавжди увійшло в історію буковинського краєзнавства.

Після Першої світової війни етнографічні дослідження з народної медицини Буковини абсолютно відсутні. Певне пожвавлення у цій галузі розпочинається з другої половини ХХ століття. У 50-60 роках з’являються праці присвячені розвитку медичної науки та історії медицини. Це, зокрема, праці загального характеру в яких вміщено матеріали і про розвиток народної медицини, серед яких “История медицины (Материалы к курсу истории медицины)” (Москва, 1954) [15], “Очерки истории медицинской науки и здравоохранения на Украине” (Київ, 1954) [30], Шилов М. “Советская медицина в борьбе со знахарством и суеверием” (Володимир, 1958) [41], Заблудовский П. “История отечественной медицины” (Москва, 1960) [13], Бородулін Ф. “История медицины. Избранные лекции” (Москва, 1961) [4], Отамановський В. “Борьба медицины с религией в Древней Руси” (Москва, 1965) [28], Вітте М. К.

“Розвиток медичної науки на Україні” (Київ, 1965) [6], Мультановський М. П. “История медицины” (Москва, 1967) [27] та “Хрестоматія по історії медицини” Заблудовського П. (Москва, 1968) [39].

У 70-80-ті роки основна увага зверталася на практичний бік народної медицини, коли почали укладати різноманітні збірники народних рецептів щодо приготування та використання різноманітних лікарських засобів. В числі таких книг варто згадати праці Попова О. “Лікарські рослини в народній медицині” [33], Йорданова Д. “Фітотерапія. Лікування рослинами” [17], Мамчура Ф. “Рослини лікують” [24].

В радянських етнографічних дослідженнях 70-80 років робиться спроба уточнити сам термін “народна медицина”, визначити її місце в системі медичних знань, виявити взаємозв’язки, спільні та відмінні риси з науковою медициною. Зокрема, чільне місце в даній галузі посідає стаття Ю. Бромлея та О. Воронова “Народна медицина як предмет етнографічних досліджень” [5] та праця А. Поріцького та М. Приходько “Вивчаймо народну медицину” [34].

В цей період з’явився також цілий ряд наукових досліджень присвячених народній медицині українців. Це, зокрема, праця З. Болтарович “Народне лікування українців Карпат кінця XIX – початку XX ст.” (Київ, 1980) [2, 1980]. В даній роботі дослідниця торкається подекуди і території Буковини. В монографії висвітлено народні методи профілактики захворювань, лікувальні засоби рослинного, тваринного, мінерального походження і т.п. Народна медицина розглядається в тісному зв’язку з соціально-економічним становищем населення українських Карпат, акцентується увага на негативних сторонах знахарства, магії і разом з тим підкреслюється все раціональне, що накопичила народна медицина на протязі багатьох століть. Помітний внесок у дослідженні питань народної медицини українців Буковини, зробила праця З. Болиарович “Загальнослов’янські і специфічні риси народної медицини українського населення Карпат” [2, 1989] та “Народ і засоби лікування на Буковині” [2, 1990].

Дослідження і вивчення етнографічних проблем у наші дні є особливо актуальним, оскільки стосується не лише пізнавального інтересу, а має й суто практичні завдання – обґрунтувати і сприяти національно-культурній розбудові України і її складової частини – історико-етнографічного

регіону – Буковини. З проголошенням незалежності України і зміною методологічних засад української етнографії відмічаються нові якісні зміни в етнографічних дослідженнях народної медицини Буковини.

Проблемою народної медицини українців Буковини спеціально ніхто не займався. Однак, в працях народознавців сучасного періоду міститься чимало фрагментарних свідчень про зв'язок народної медицини зі сімейно-побутовою та календарною обрядовістю буковинців. Зокрема, побіжно згаданої проблеми торкалися у своїх працях Борисенко В. “Традиції і життєдіяльність етносу: на матеріалах святково-побутової культури українців” [3, 2000], Щербак І. “Обрядові форми статевої ідентифікації дітей в традиційні українців” [42].

Особливо багато відомостей про народну медицину у звичаях і обрядах українців міститься у працях Г. Скрипник “Традиційні народні знання” [37], серед яких автор виділяє народну медицину та народну метеорологію. В даній праці автор наводить різні погляди населення України на етіологію хвороб, на народних лікарів, способи лікування та народну медицину в контексті календарної обрядовості українців.

В цілому, про народну медицину українців ми маємо ґрунтовні праці 90-х років, серед яких монографія відомого лікаря-фітотерапевта Є. Є. Товстухи “Українська народна медицина” [38, 1994], яка розповідає про тисячоліття розвитку української народної медицини; вона містить конкретні поради щодо лікування словом, рослинами, тваринними продуктами. Стаття Є. Товстухи “Криниця здоров'я... Українська народна медицина – спадкоємний пласт міфопоетичної творчості, мудрості, культури та езотеричної науки” [38, 1999], розкриває роль та внесок української медицини в світову, а також розповідає про довготривалий її розвиток.

Помітна позитивна робота у напрямку дослідження народних медичних знань українців, уже тривалий час ведеться вітчизняними дослідниками. Зокрема, вона знайшла відображення в працях Болтарович З. Є. “Народна медицина українців” [2, 1990], яка розкриває місце народної медицини в системі традиційно-побутової культури, традиційні раціональні засоби лікування, такі як народна фітотерапія, лікування засобами тваринного та мінерального походження, а також види лікувальної магії, серед яких вербальній магії надається чи не

найважливіше значення. Зоряна Болтарович в даній роботі зробила спробу на основі літературних джерел, архівних даних та матеріалах польових досліджень автора реконструювали народну медицину українців ХІХ – початку ХХ ст., узагальнити багатовіковий досвід, накопиченого в цій галузі традиційних знань. Ця робота зроблена у формі порівняння української народної медицини з іншими східнослов'янськими народами. Дещо більш розширеною і доповненою виступає інша праця З. Болтарович “Українська народна медицина: Історія і практика” [2, 1994].

Але, у вищевказаних працях, на жаль містяться лише згадки про Буковину.

Інформацію про окремі моменти народної медицини можна почерпнути з етнографічних і народознавчих досліджень буковинських науковців. Серед них, зокрема, праці Г. К. Кожолянка “Етнографія Буковини” [20. – Т.1, 1999; – Т.2, 2001; – Т.3, 2004], “Весняні свята на Буковині” [20, 2002. – 1], І. Чеховський “Вогонь і вода в антропеїчній календарній магії українців” [40, 2002], “Демонологічні вірування і народний календар українців Карпатського регіону” [40, 2001], О. Г. Кожолянка «Календарні зимові свята в етнологічних дослідженнях» [21, 2005], «Новорічний обрядовий карнавал румунів Буковини – «Маланка» [21, 2010], «Християнські та народні різдвяні театралізовані вистави українців Буковини кінця ХІХ –поч. ХХ ст.» [21, 2011], Г. Маковій “Затоптаний цвіт” [23], Л. Іонець, І. Бульбук та І. П’яза “Етнографічні аспекти народної медицини українців Буковинського Припруття” [16], Сандуляк І. “Сімейно-побутові вірування Передгір’я Буковини” [35], Кобилянський С. Д., Пішак В. П., Дробніс Б. Я. “Історія медицини Буковини, цифри і факти” [8], Грябан В. “Очисна функція вогню в календарних святах українців Буковини” [8, 2002. – Т. 2], “Культ небесного вогню у давніх слов’ян та його релікти серед українського населення Буковини ХІХ – ХХ ст.” [8, 2002].

Отже, огляд наукових досліджень засвідчує, що попри ряд згадок і окремих невеликих розвідок, переважно описового характеру, спеціального комплексного дослідження про традиційну медицину української спільноти Буковини досі немає. А ряд проблем взагалі не знайшли наукового висвітлення, серед них, зокрема, залишилися

недослідженими семантика примовлянь, носії езотеричної традиції, традиційні способи профілактики хвороб та лікувальної магії в календарній обрядовості тощо.

О. Г. Кожолянко

ИСТОРИКО-ЭТНОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ НАРОДНОЙ МЕДИЦИНЫ В КАЛЕНДАРНОЙ ОБРЯДНОСТИ УКРАИНСКОЙ БУКОВИНЫ

В статье исследованы работы украинских, австрийских, румынских ученых от второй половины XIX - в начале XXI века. относительно их вклада в изучение календарной обрядности Буковины в контексте народной медицины. В частности, показано вклад украинских и австрийских историков в исследование календарной обрядности украинской Буковины конца XIX - начала XX в.

Ключевые слова: праздники, отечественные исследователи, труда, народная медицина, болезни, этнографы, календарные обряды.

О. Kozholyanko

HISTORICAL RESEARCH ETHNOLOGICAL FOLK MEDICINE IN THE CALENDAR RITUALISM UKRAINIAN BUKOVYNY

The paper investigates labor Ukrainian, Austrian, Romanian scholars of the late nineteenth - to the beginning of. in relation to their contribution to the study calendar ritualism Bukovina in the context of traditional medicine. In particular, we show the contribution of Ukrainian and Austrian historians in the study calendar ritualism Ukrainian Bukovina late XIX - early XX century.

Keywords: holidays, domestic researchers, labor, traditional medicine, illness, ethnographers, calendar ceremonies.

Джерела та література

1. Беньковский И. Народные обычаи и обряды приуроченные к «Спасу»// Киевская старина. – 1895. – Т. 50. С. 9-14; Його ж. Поверья и обрядности родин и хрестин // Киевская старина.-1904.-№10. С. 2-7; Його

ж. Обычаи и поверья, приуроченные к «Великодню»// Киевская старина. – 1895. – Т. 49. – С. 70-76.

2. Болтарвич З. Є. Народне лікування українців Карпат кінця ХІХ – початку ХХ ст. – Київ: Наукова думка, 1980. – 120 с.; Ї ж. Народ і засоби лікування на Буковині // 50 років воз'єднання Північної Буковини з Радянською Україною у складі СРСР.: Тез. доп. Конф. / травень, 1990 р./ – С. 243-244; Ї ж. Народна медицина українців. – К.: Наукова думка, 1990. – 232 с.; Ї ж. Українська народна медицина: Історія і практика. – К.: Абрис, 1994. – 320 с. Ї ж. Общеславянские и специфические черты народной медицины украинского населения Карпат // Этнические и этнографические группы в СССР и их роль в современных этнокультурных процессах. (Тезисы докладов). – Уфа, 1989. – С. 15-17.

3. Борисенко В. К. Традиції і життєдіяльність етносу: на матеріалах святково-обрядової культури українців. – К.: Унісер, 2000. – 191 с.

4. Бородулин Ф. Р. История медицины. Избранные лекции. – М.: Медгиз, 1961. – 252 с.

5. Бромлей Ю. Ю., Воронов А. А. Народная медицина как предмет этнографических исследований // Советская этнография. – 1976. – № 5. – С. 3-18.

6. Вітте М. К. Розвиток медичної науки на Україні. – К.: Здоров'я, 1965. – 52 с.

7. Гринченко Б. Д. Етнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях. – Чернигов, 1895. – 308 с.; Його ж. Етнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях. – Чернигов, 1897. – 390 с.

8. Грябан В. Культ небесного вогню у давніх слов'ян та його релікти серед українського населення Буковини // Археологія та етнологія Східної Європи. Том 3. Збірка наукових праць. – Одеса: Друк, 2002. – С. 288-292; Ї ж. Очисна функція вогню в календарних святах українців Буковини // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології: Збірник наукових праць / ЧНУ ім. Ю. Федьковича. – Чернівці: Золоті литаври, 2002. – том. 2. – С. 228-240; Ї ж. Очисні властивості вогню в сімейній обрядовості, господарсько-побутовій і лікувальній магії наприкінці ХVІІІ – ХХ ст. на Буковині // Буковинський журнал. – 2002. – ч. 3-4. – С. 202-212; Ї ж. Роль вогню у поховальній обрядовості слов'ян //

Буковина – мій рідний край: III історико-краєзнавча конференція молодих дослідників, студентів та науковців. Чернівці, 17 травня 1998 р. Матеріали. – Чернівці: Золоті литаври, 2000. – С. 10-11.

9. Дан Дм. Буковинско-руски народни пословиць // Буковински Вѣдомости. – 12 (24) марта. – 1895. – С. 5.

10. Дитина в звичаях і віруваннях українського народу. Матеріали з полудневої Київщини, зібрані З. Кузелею // Наукове товариство ім. Шевченка у Львові, комісія етнографічна. Матеріали до українсько-руської-етнології – Львів, 1906. – том VIII, 1907. – том IX. – 213; 143 с.

11. Доманицький В. Народна медицина у Ровенському повіті на Волині // Наукове товариство ім. Шевченка у Львові. Матеріали до українсько-руської етнології. Видання етнографічної комісії, за ред. Хв. Вовка. – Львів, 1905. – том VI. – С. 100-107.

12. Дікарев М. Народний календар Валуйського повіту (Борисівської волості) у Вороніжчині // Наукове товариство ім. Шевченка у Львові. Матеріали до українсько-руської етнології. Видання етнографічної комісії за редакцією Хв. Вовка. – Львів, 1905. – том VI. – С. 114-204.

13. Заблудовский П. Е. История отечественной медицины. – часть Ы. Период до 1917 года. – М., 1960. – 400 с.

14. Змеев Л. Ф. Русские врачебники. Исследование в области нашей древней врачебной письменности // Памятники древней письменности. – С-Пб. – 1895. – т. СХІІ. – 274 с.

15. История медицины (Материалы к курсу истории медицины). – том 1. – М.: Медизд., 1954. – 282 с.

16. Іонець Л. А., Бульбук І. І., П'яза І. Д. Етнографічні аспекти народної медицини українців Буковинського Припруття // Буковина – мій рідний край: Третя історико-краєзнавча конференція молодих дослідників, студентів та науковців. Чернівці, 17 травня 1998 р. Матеріали. – Чернівці, 2000. – С. 83-84.

17. Йорданов Д. Фитотерапия. Лечение лекарственными травами. – София: Медицина, 1970. – 342 с.

18. Кобилянський С. Д., Пішак В. П., Дробніс Б. Я. Історія медицини Буковини. Цифри і факти. – Чернівці: Медакадемія, 1999. – 249 с.

19. Козарищукъ В. Буковинско-руски примовки // Буковински Вѣдомости. – 1896. – 14 (26) января; 21 января (2 февраля); 25 февраля

(8 марта); 9 (21)июня; Його ж. Изъ буковинскихъ карпатскихъ горъ // Наука. Ежемесячный иллюстрированный журналъ для русскаго народа за 1889-й годъ. Годъ издания XVIII. – Вѣна, 1889. – С. 729-744; Його ж. Средство противъ судороговъ по правиламъ нашихъ знахаровъ въ горахъ // Буковински Вѣдомости. – 1890. – 19 ноября (7 декабря). – С. 3-4.

20. Кожолянюк Г. Весняні свята на Буковині // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології: Збірник наукових праць / ЧНУ ім. Ю. Федьковича. – Чернівці: Золоті литаври, 2002. – том. 1. – С. 173-188; Його ж. Етнографія Буковини другої половини XIX-XX ст. // Буковинський історико-етнографічний вісник. – Чернівці: Місто, 2000. – С. 35; Його ж. Етнографія Буковини. – Чернівці: Золоті литаври, 1999. – т. 1. – 384 с.; його ж. Етнографія Буковини. – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – т. 2. – 424 с.; його ж. Етнографія Буковини. – Чернівці: Золоті литаври, 2004. – т. 3. – 392 с.; Його ж. Родинно-хрестинна обрядовість українців Буковини // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології: Збірник наукових праць / ЧНУ ім. Ю. Федьковича. – Чернівці: Золоті литаври, 2002. – том. 2. – С. 172-186.

21. Кожолянюк О. Г. Календарні зимові свята в етнологічних дослідженнях. Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології: Збірник наукових праць. – Чернівці: Прут.– 2005. – Т. 1 (19).с. 53-61; його ж. Новорічний обрядовий карнавал румунів Буковини – «Маланка». // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології: Збірник наукових праць /Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, кафедра етнології, античної та середньовічної історії. – Чернівці-Вижниця, «Черемош», 2010. – Том 2 (30), с.195-206; його ж. Християнські та народні різдвяні театралізовані вистави українців Буковини кінця XIX –поч. XX ст. «Історія релігії в Україні» Науковий щорічник 2011 рік. – Кн. II. Інститут релігієзнавства. Інститут української археографії та джерелознавства НАН України. – Львів, 2011. – с. 403-412; його ж. Новогодний карнавал молдаван и румын Буковины (Черновицкой области Украины): Маланка-Свадьба украинцев, молдаван и румын Буковины (предсвадебный период) // Журнал этнологии и культурологи. – Том XIII – XIV. – Кишинев, 2013. – С. 201-210.

22. Купчанко Г. Изъ сборника буковинскихъ простонародныхъ пѣсен, сказокъ, повѣстей, пословиць, суевѣрій и пр. // Буковинская Зоря. – 1870. –

9 февраля; Купчанко Г. Некоторые историко-географические сведения о Буковине. – К.: Типография М. П. Фрица, 1875. – 315 с.

23. Маковий Г. Затоптаний цвіт. Народознавчі оповідки. – К.: Український письменник, 1993. – 205 с.

24. Мамчур Ф. І. Рослини лікують. – М., 1971. – 48 с.; Мамчур Ф. І., Глорун Я. Д. Лікарські рослини на присадибній ділянці. – К.: Здоров'я, 1985. – 230 с.

25. Манастырській А. Д. На Великдень // Буковински Вѣдомости. – 1895. – 25 марта (6 апреля); 2 (14) апреля. – С. 3-4.

26. Мойсей А. Аграрні звичаї та обряди у народному календарній східнороманського населення Буковини. – Чернівці, 2010. – 304 с.; Його ж. Магія і мантика у народному календарі східнороманського населення Буковини. – Чернівці, 2008. – 320 с. ; Його ж. Праця С. Ф. Маріана “Свята у русинів” як важливе джерело з етнографії Північної Буковини // Буковинський історико-етнографічний вісник. – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – Вип. 3. – С. 133.

27. Мультиановский М. П. История медицины. – М.: Медицина, 1967. – 272 с.

28. Лікарський збірник / Під редакцією доктора Євгена Озаркевича. – Львів, 1899. – том II, вип. I. – 51 с.

29. Отамановский В. Д. Борьба медицины с религией в Древней Руси / Под ред. М. И. Барсукова, Н. А. Устинова. – М.: Медицина, 1965. – 186 с.

30. Очерки истории медицинской науки и здравоохранения на Украине / Под ред. Б. Д. Петрова, В. Д. Братуся и К. Ф. Дупленко. – К., 1954. – 437 с.

31. Пивоваров С., Чучко М. Димитрій Дан – дослідник старожитностей Буковини // Буковинський історико-етнографічний вісник. – Чернівці: Місто, 2000. – С. 88.

32. Пыпин А. Н. История русской этнографии. – том III. Этнография малорусская. – С.-Петербург, 1891. – С. 419.

33. Попов О. П. Лікарські рослини в народній медицині. – К.: Здоров'я, 1972. – 312 с.

34. Прицький А. Я., Приходько М. П. Вивчаймо народну медицину // Народна творчість та етнографія. – 1965. - № 4. – С. 69-72.

35. Сандуляк І. Сімейно-побутові вірування Передгір'я Буковини // Буковинський історико-етнографічний вісник. – Чернівці: Місто, 2000. – С. 48-50.

36. Сборникъ матеріаловъ по малорусскому фольклору (Черниг., Волынск., Полтавск. и нькатор. др. губ.) Собрал А. Н. Малинка. (Колядки, щедровки, загадки, пословицы, заговори, народная медицина, приметы, рассказы и сказки). – Чернигов, 1902. – 388 с.

37. Скрипник А. А. Традиционные народные знания. Народна медицина // Украинцы. – С. 447-462.

38. Товстуха Є. С. Криниця здоров'я. Українська народна медицина – спадкоємний пласт міфопоетичної творчості, мудрості, культури та езотеричної науки // Київ. – 1999. - № 1 – 2. – С. 150-158; Його ж. Українська народна медицина. – К.: Рось, 1994. – 350 с.

39. Хрестоматия по истории медицины / Под ред. П. Е. Заблудовского. – М.: Медицина, 1968. – 360 с.

40. Чеховський І. Вогонь і вода в апотропеїчній календарній магії українців // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології: Збірник наукових праць / ЧНУ ім. Ю. Федьковича. – Чернівці: Золоті литаври, 2002. – том. 1. – С. 187-205; Його ж. Демонологічні вірування і народний календар українців Карпатського регіону. – Чернівці: Зелена Буковина, 2001. – 303 с.; Його ж. Календарні вірування у відьом та інших демонічних істот в українців Карпат і Прикарпаття // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць. – Вип.. 96-97. Історія. – Чернівці: Рута, 2000. – С. 219-227.

41. Шилов М. Советская медицина в борьбе со знахарством и суевериями. – Владимир, 1958. – 52 с.

42. Щербак І. Обрядові форми статевої ідентифікації дітей в традиційній культурі українців // Народна творчість та етнографія. – 2000. - № 1. – С. 114-118.

43. Dan D. Rutenii din Bucovina. Schiță etnografică. – București, 1912. – 44 p.

44. Kaindl R. F. Die Huzulen // Herzogthum Bukowina in Wort und Bild. – Wien, 1895. – S. 171-282 (перевидано укр. мовою, Кайдль Р. Ф. Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази. – Чернівці: Молодий буковинець, 2000. – 208 с.)

45.Kaindl R. F. Geschichte von Czernowitz von den ältesten Zeit bis zu Gegenwart. – Czernowitz: Universitäts-Buchhandlung H. Pardini, 1908. – 227 s.

46.Kaindl R. F. Zauberglaube bei den Ruthenen in der Bukowina und Galizien // Globus. – Braunschweig, 1892. – LXI. Band. S. 279-282.

47.Kupczanko G. Krankheitsbeschworungen bei russischen Bauern in der Bukowina // Am Ur-Quell. – Hamburg, 1891. – B. II. – Hf. 1. – S. 12-14.

48.Manastyrski A. Die Ruthenen // Herzogthum Bukowina in Wort und Bild. – Wien: Verlag von Eduard Beiyer, 1898. – S. 228-271.

49. Simiginowicz-Staufe L. A. Die Volkergruppen der Bukowina. Ethnographisch – culturhistorische Skitzzen. – Czernowitz: Buchdruckerei H. Czopp, 1884. – 203 s.

В. Г. Кожухар

УДК 39(=161.2):728.6(478)

РЕГІОНАЛЬНА СВОЄРІДНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ ТА ЖИТЛА В РЕСПУБЛІЦІ МОЛДОВА

У статті розглядаються важливі чинники, які обумовили регіональну своєрідність формування і розвитку українських поселень та житла в Республіці Молдова. Автор характеризує регіональні особливості за зонами та їх вплив на особливості забудови українських сіл, садиб і типи житлових будинків. Джерелами для написання статті стали зібрані автором в українських селах Молдови етнографічні матеріали, а також наукова література за темою дослідження.

Ключові слова: *поселення та житло українців Молдови, регіональні особливості, етнічні обриси, природно-географічні умови, рельєф місцевості, типи поселень, садиба, житлові будинки.*

Українське традиційне житло – це не лише «природне чи штучне сховище для захисту людини від негоди, різним чином влаштоване відповідно до кліматичних умов з метою задоволення загальних людських потреб в житлі...» [16, с. 36], але й цілий культурний комплекс, який є одночасно і проявом, і форматором світоглядних уявлень українського